

Ks. Dariusz Lipiec*

EUCHARYSTIA JAKO PODSTAWA DUSZPASTERSTWA OSÓB Z NIEPEŁNĄ SPRAWNOŚCIĄ

THE EUCHARIST AS THE BASIS OF THE PASTORAL CARE OF PEOPLE WITH DISABILITIES

Abstract: As an organized salutary activity in the Church, the pastoral care of people with disabilities is based upon the biblical and theological foundations. One of the theological foundations is the Eucharist. As Holy Communion it builds a community of people with disabilities with God, contributing to the deepening of personal bonds with Him on the basis of faith. It contributes to building the ecclesial communion, strengthening relationships between the believers by deepening brotherly love. The Eucharist is also at the heart of the apostolate of such people. It is a source of motivation to bear witness to faith, it gives courage and strength in the completion of apostolic works. On the part of clergy and other people involved in the pastoral care of disabled people, it is necessary to provide them with all support in the realization of their vocation and mission. This support is also necessary in their participation in the worship of the Eucharist.

Keywords: pastoral care of people with disabilities, the Eucharist, disability, extraordinary pastoral care, the foundations of pastoral care.

Duszpasterstwo jest to

[...] zorganizowana działalność zbawcza Kościoła urzeczywistniająca w służbie człowieka zbawcze dzieło Chrystusa przez głoszenie słowa Bożego, liturgię, posługę pasterską i świadectwo życia chrześcijańskiego¹.

Z natury ma charakter misyjny i jest działalnością skierowaną nie tylko do człowieka i ludzkości, lecz do całego stworzenia, które w Chrystusie ma być przemienione w nowe stworzenie. [...] Dlatego Kościół powinien przyczyniać

* Ks. prof. dr hab. Dariusz Lipiec – Instytut Nauk Teologicznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie; ORCID: 0000-0002-8890-2062.

¹ R. Kamiński. *Duszpasterstwo*. W: *Leksykon teologii pastoralnej*. Red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski. Lublin 2006 s. 201.

się do humanizacji świata [...]. Życie Kościoła pośrodku świata wymaga duszpasterstwa adekwatnego do uwarunkowań społeczno-kulturowych oraz pluralistycznego w swoich formach².

Szczególnymi jego adresatami, ze względu na specyfikę życia, są osoby z niepełną sprawnością. W posłudze pastoralnej uwzględnia się rodzaj i stopień niepełnosprawności, a także uwarunkowania rodzinne, społeczne i religijne ich egzystencji.

Jako działalność zbawcza, duszpasterstwo osób z niepełną sprawnością ma podstawy teologiczne. Są one osadzone w objawieniu Bożym i wynikają z uczestnictwa Kościoła w posłannictwie zbawczym Jezusa Chrystusa. Jedną z tych podstaw jest Eucharystia, będąca źródłem jedności człowieka z Bogiem oraz początkiem i szczytem życia wspólnoty chrześcijańskiej.

1. EUCHARYSTIA A KOMUNIA OSOBY Z NIEPEŁNĄ SPRAWNOŚCIĄ Z BOGIEM

W akcie stwórczym Bóg udzielił człowiekowi życia. Przez to stał się on „istotą żywą” (por. Rdz 2,7), podobną do swego Stwórcy. Życie, które znajduje się w Bogu w pełni, stało się także udziałem człowieka. Dzięki temu możliwy jest dialog Stwórcy ze stworzeniem, a następnie budowanie relacji i wspólnoty z nim. Powołanie do życia jest udziałem wszystkich ludzi, tak aby każdy człowiek mógł realizować zaproszenie do zbawienia rozumianego jako komunია z Bogiem w wymiarze doczesnym i wiecznym.

Powołanie do życia otrzymali także ludzie z niepełną sprawnością. Chociaż w ocenie ludzkiej odmawia się niekiedy takim osobom prawa do istnienia i przerywa się ich życie, zanim się narodzą, to Bóg obdarza ich życiem tak samo, jak innych ludzi. Wynika to z faktu, że każda istota ludzka jest przez Boga kochana i obdarzona godnością osobową. Bóg obdarza człowieka miłością, ponieważ jest jego Ojcem. Nie cofa On swojej miłości, gdy Jego dziecko nie jest w pełni sprawne, jest chore lub ma inne problemy. Wiele wskazuje także, że osoby chore, obciążone niepełnosprawnością i cierpiące są przez Boga obdarzane szczególną miłością³. Ze względu na ich wyjątkowość Ojciec obdarza je nadzwyczajnymi darami i charyzmatami, przez co wyróżniają się one w społeczności, służą innym wyjątkowymi możliwościami i dają świadectwo o wielorakości Bożych łask dla wspólnoty ludzkiej. Użyteczność w rozumieniu ekonomicznym, na którą zwraca się często uwagę w ocenie ludzi, nie jest kryterium, według którego Bóg ocenia człowieka, dlatego

² *Tamże* s. 203.

³ Jan Paweł II. *List apostolski Salvifici doloris o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia* (11.02.1984) p. 7.

osoby z niepełną sprawnością są przez Niego postrzegane w taki sam sposób, jak osoby w pełni sprawne i zdrowe⁴.

W wielu przypadkach sytuacja niepełnej sprawności zachodzi w trakcie życia człowieka. Urodzony jako w pełni sprawny, człowiek znajduje się w nowej, nieoczekiwanej i trudnej sytuacji. Zdarza się nierzadko, że zaistnienie niepełnosprawności zachodzi nagle, wskutek wypadku. Jakkolwiek trudno jest taką sytuację zaakceptować i nauczyć się funkcjonować w nowych okolicznościach, to Bóg nie zmienia swej miłości do człowieka. Dzieje się tak również wtedy, gdy za zaistnienie niepełnosprawności odpowiedzialny jest człowiek lub on sam ponosi winę za spowodowanie wypadku.

Obdarowanie ludzi życiem oznacza zaproszenie ze strony Boga do wspólnego przeżywania egzystencji. Bóg, Ojciec człowieka pragnie z nim dzielić swoją miłość. Pragnie On być obdarowany miłością przez człowieka. Wzajemne obdarowywanie się miłością nie ma charakteru jednorazowego aktu, ale w zamyśle Boga ma być trwałe. Ta miłość wzajemna Boga i człowieka ma również nieustannie się pogłębiać, tak aby obie te miłości przenikały się wzajemnie. Takie obdarowywanie się miłością oznacza dzielenie się życiem, rozumiane jako uczestnictwo Boga w egzystencji człowieka i uczestnictwo człowieka w życiu Boga. Obdarowywanie i dzielenie się miłością znaczy w praktyce dzielenie się sobą między tymi osobami. Oznacza także coraz głębsze wchodzenie człowieka w tajemnicę Boga i przyzwalanie, aby Bóg coraz głębiej wchodził we wnętrze człowieka i jego egzystencję.

To zaproszenie ze strony Boga odnosi się do każdego człowieka, także obdarzonego niepełną sprawnością i cierpiącego. Bóg pragnie dzielić swoje życie z takim człowiekiem i pragnie również, aby człowiek z niepełnosprawnością coraz głębiej wchodził w tajemnicę Jego bytowania. To pragnienie i zaproszenie Boga stoi w sprzeczności z twierdzeniem niektórych ludzi, że osoby z niepełnosprawnością są przez Boga potraktowane gorzej niż inni, a przez to są gorsze od innych lub nawet, że są przez Niego ukarane. Również same osoby z niepełną sprawnością, porównując do innych ludzi siebie i swoją egzystencję, twierdzą niekiedy, że czują się przez Boga potraktowane gorzej lub nawet opuszczone⁵.

Powołanie człowieka z niepełnosprawnością do wspólnoty w miłości, wynikające z aktu stworzenia, ma swoją kontynuację w sakramentach wtajemniczenia chrześcijańskiego. Osoba ludzka, obdarowana dziecięctwem Bożym, ma zaproszenie do rozwijania miłości przez życie łaską sakramentów chrztu, bierzmowania

⁴ A. Malina. *Niepełnosprawni w przekazie biblijnym*. W: *Osoby niepełnosprawne w życiu społeczeństwa i Kościoła*. red. A. Bartoszek, D. Sitko. Tarnów 2003 s. 60-62.

⁵ W Chudy. *Sens życia a sens trudu. U podstaw rozważań problemu sensu życia osób niepełnosprawnych*. W: *Osoby niepełnosprawne w życiu społeczeństwa i Kościoła* s. 41-43.

i Eucharystii⁶. Przyjęcie chrztu oznacza dla człowieka wejście w tajemnicę zbawienia dokonaną w Jezusie Chrystusie. Jego skutkiem jest „przyobleczenie się w Chrystusa” i stanie się „nowym stworzeniem”. Ta chrześcijańska nowość powoduje nieodwracalną zmianę w człowieku – niezatarte „znamię”, dzięki któremu zostaje on wszczepiony w Chrystusa, czerpiąc od Niego „życiodajną pomoc”, czyli wszystko to, co jest mu potrzebne do życia w wymiarze nadprzyrodzonym oraz dary i talenty naturalne dla codziennej egzystencji⁷.

Przez sakrament chrztu człowiek z niepełnosprawnością, jak każda inna osoba ludzka, wstępuje na drogę powołania chrześcijańskiego. Z wewnętrzną przemianą następuje zgoda na realizację życia według Bożego planu i w oparciu o Jego Ewangelię. Wspólnota życia i miłości, która zaistniała wraz ze stworzeniem człowieka, staje się wspólnotą celów, pragnień i środków potrzebnych do jej realizacji. Ich wzmocnienie dokonuje się w sakramencie bierzmowania, w którym po otrzymaniu siedmiorakich darów Ducha Świętego człowiek ma nie tylko pełnię możliwości powołania do wspólnoty z Bogiem, lecz także przyjmuje ze swej strony zaangażowanie do jej budowania. Z tego powodu sakrament bierzmowania przyjmują także osoby z niepełnosprawnością, również intelektualną, które nie są zdolne do budowania głębokich więzi w taki sposób, jak inni ludzie. Bóg, który kocha każdego człowieka w sposób indywidualny, w taki sam sposób buduje z nim wspólnotę⁸.

Szczególny jednak wymiar budowania wspólnoty Boga z ludźmi z niepełnosprawnością odbywa się w Eucharystii. W Komunii Świętej następuje największe otwarcie Boga na człowieka i człowieka na Boga. Bóg udziela się człowiekowi, ofiarując się „całkowicie”, bez reszty. Dzieje się tak bez względu na możliwości ludzkie w tym względzie. W odniesieniu do świętości Boga największą przeszkodą do Jego przyjęcia jest grzech i w tym kontekście to właśnie on jest najbardziej upośledzającą kategorią i jednocześnie najgłębszym stopniem niepełnosprawności. Ujmując grzech jako rodzaj niepełnej sprawności człowieka, wszelkie inne kategorie niepełnosprawności, bez względu na ich stopień, nie mogą być postrzegane jako przeszkoda w przyjmowaniu Eucharystii. Niepełnosprawność moralna, jaką jest grzech, oraz niepełnosprawności ruchowe, sensoryczne i intelektualna upośledzają zdolność człowieka do wejścia w pełną komunię z Bogiem. Wszystkie one tworzą bariery przychodzącemu Bogu, który nie może przeniknąć człowieka w pełni. Z drogiej strony bariery te nie pozwalają człowiekowi przyjąć wszystkiego, co Bóg dla niego przygotował i cieszyć się pełnią szczęścia z bliskości Boga. Tak

⁶ B. Migut. *Eucharystia sakramentem chrześcijańskiej inicjacji – dopełnieniem chrześcijańskiego wtajemniczenia* (KKK 1322). W: *Wielka tajemnica wiary. Zeszyt teologiczno-pastoralny*. Red. J. Bartoszek, R. Chromy, K. Piechaczek. Katowice 2019 s. 62-67.

⁷ D. Bryl. *Miłość jako naczelną zasadą życia chrześcijańskiego*. W: *Bądźmy świadkami nadziei. Kościół niosący Ewangelię nadziei*. Red. S. Stułkowski. Poznań 2009 s. 184-185.

⁸ Benedykt XVI. *Adhortacja apostolska Sacramentum caritatis o Eucharystii, źródle i szczycie życia Kościoła* (22.02.2007) [dalej: SC] p. 18-19.

rozumiana różnorodna niepełnosprawność nie oznacza jednak braku jakiejkolwiek możliwości wejścia człowieka w komunię z Bogiem. Bóg jednoczy się z nim na tyle, na ile pozwalają na to jego możliwości. Łaska Boża zakłada i przyjmuje ludzką naturę z jej różnorodnymi ograniczeniami, także fizycznymi i intelektualnymi.

Niepełnosprawność nie jest dobrem samym w sobie, lecz jego brakiem. Jest ona przeżywana także jako swego rodzaju brak lub niedostatek tego, co jest możliwe do posiadania. Brak ten jest szczególnie boleśnie przeżywany wtedy, gdy człowiek z niepełną sprawnością porównuje siebie do innych i dostrzega możliwości, jakie daje pełnia sprawności i zdrowia. Nie można więc twierdzić, że Bóg powołując człowieka do życia i do wspólnoty ze sobą, powołuje go także do niepełnosprawności. Ona w pewnym aspekcie klóci się z doskonałością Boga i szczęściem, jakiego pragnie On dla człowieka. Bóg jednak „akceptuje” niepełną sprawność człowieka, ponieważ nie jest ona jego elementem istotnym i konstytutywnym. Nie decyduje ona o godności i wartości osoby ludzkiej. Jest elementem przygodnym, swego rodzaju „cechą” człowieka, którą Bóg uwzględnia, powołując go do wspólnoty ze sobą. Można zatem mówić o powołaniu w niepełnosprawności. Chociaż nie wszystkie powołania szczegółowe są możliwe do zrealizowania przez osoby z określonym stopniem niepełnosprawności, to wszyscy ludzie z niepełną sprawnością są powołani do wspólnoty życia i miłości z Bogiem.

W budowaniu tej wspólnoty Eucharystia, a zwłaszcza Komunia Święta, odgrywa znaczącą rolę. Jest nie tylko znakiem wzajemnej miłości. Ma ona siłę sprawczą, która uzdalnia przyjmującego, także obciążonego niepełnosprawnością, do coraz szerszego otwierania się na Boga, a przez to do coraz głębszej jedności. Systematyczna Komunia Święta przyczynia się do stałego rozwoju więzi między Bogiem a człowiekiem. Dzięki świętości i doskonałości przychodzącego Boga człowiek poszerza zdolności przekraczania ograniczeń wynikających z niepełnosprawności. Eucharystii nie można postrzegać jako swego rodzaju „protezy” czy „uzupełnienia” braków, jakie niesie ze sobą niepełna sprawność, chociaż do pewnego stopnia jest to także możliwe. Sakrament ten daje jednak możliwości doskonalenia człowieczeństwa i uświęcania siebie⁹.

Chociaż ze względu na rodzaj i stopień niepełnosprawności realizacja powołania szczegółowego jest dla niektórych osób niemożliwa, to znaczna większość ludzi z niepełną sprawnością może wybrać drogę powołania małżeńskiego, kapłańskiego lub zakonnego. Te szczególne powołania wymagają odpowiedniego wsparcia ze strony Boga. Dając jednak człowiekowi powołanie, Bóg udziela mu właściwej łaski, koniecznej do jego realizacji. Łaska ta jest związana z sakramentami lub konsekracją zakonną. W realizacji każdego jednak powołania potrzebna jest szczególna pomoc Boga; każde powołanie w Nim bowiem ma swój początek i każde jest realizacją powołania do wspólnoty z Nim. Eucharystia odgrywa

⁹ Jan Paweł II. *List apostolski Dominicae cenae o tajemnicy i kulcie Eucharystii* (24.02.1980) p. 7.

w realizacji każdego powołania szczegółowego dużą rolę, zarówno jeśli chodzi o powołanie kapłańskie i zakonne, jak i do życia małżeńsko-rodzinnego. Buduje ona wspólnotę i pogłębia jedność między osobami. Jest przez to stałym wsparciem dla tych, którzy przyjmują sakramenty dla wspólnoty oraz konsekrację zakonną. Szczególne znaczenie ma ona jednak dla osób z niepełną sprawnością realizujących takie powołanie szczegółowe. Niepełnosprawność, będąca wyzwaniem dla powołanych, wymaga także wsparcia ze strony Boga. Eucharystia daje takie wsparcie, umacniając powołanych duchowo, jednocześnie wpływając pozytywnie na ich sferę psychiczną i fizyczną. Ułatwia to budowanie wspólnoty z Bogiem w życiu kapłańskim i zakonnym, a także budowanie komunii małżeńskiej przez osoby z niepełną sprawnością.

2. EUCHARYSTIA A KOMUNIA KOŚCIELNA Z OSOBAMI Z NIEPEŁNĄ SPRAWNOŚCIĄ

Ci, którzy przyjęli chrzest, zostali złączeni nierozzerwalnym węzłem z Bogiem. Związali oni również więzy między sobą, stając się jedną rodziną w Jezusie Chrystusie. Tworzą oni wspólnotę, którą, na podobieństwo Eucharystii, można nazwać komunią. Nadprzyrodzone więzi łączące członków Kościoła – bo tak określa się tę rodzinę – są silne. Pochodzą one od Boga, który swoje dzieci wiąże ze sobą i między nimi. Więzy te wynikają nie z naturalnego pokrewieństwa lub przynależności organizacyjnej, ale z pokrewieństwa duchowego, łączącego Chrystusa z ochrzczonymi na podobieństwo winnego krzewu i latorośli¹⁰.

Eucharystia jest szczytem i źródłem życia chrześcijańskiego. Dotyczy to zarówno poszczególnych wierzących, jak i ich wspólnot. Życie chrześcijańskie w wymiarze egzystencjalnym, jak i duchowym prowadzi do wspólnego celebrowania Eucharystii. W tym znaczeniu niedzielna i świąteczna Msza św. jest dziękczynieniem Bogu za miniony czas i wszelkie dobro otrzymane od Niego oraz przebląganiem za niewykorzystane łaski i popełnione zło.

Aspekt dziękczynienia i przepraszania odnosi się również do współbraci. Chrześcijanie otrzymują od innych wiele dobra, za które winni są wdzięczność. Jakkolwiek pierwszym autorem tego dobra jest sam Bóg, to współpraca z Nim jest konieczna. Jego dary powinny być dzielone z innymi, dlatego niezbędna jest wdzięczność wobec tych, którzy stali się szafarzami dóbr udzielanych przez Boga. Wdzięczność okazywana podczas celebracji Mszy św. znajduje w Eucharystii dopełnienie. Eucharystia staje się wzorem wdzięczności i daje do niej imperatyw.

Podobnie jak Eucharystia przyczynia się do budowania wspólnoty z Bogiem, dając impuls do prośby o przebaczenie, tak również pobudza do pojednania

¹⁰ A. Czaja. *Kościół jako komunია. Podstawowe elementy eklezjologii communio*. W: *W komunii z Bogiem. Kościół domem i szkołą komunii*. Red. S. Stułkowski. Poznań 2010 s. 143-148.

z braćmi. Uzdalnia do skruchy i wyrażenia prośby o wybaczenie, a jednocześnie do przyjęcia takiej prośby od innych i wyjścia jej naprzeciw.

Jako źródło życia wspólnoty wierzących, Eucharystia otwiera ją ku przyszłości. „Eucharystia tworzy komunie i wychowuje do komunii”¹¹. Zanoszone prośby, związane z celebracją eucharystyczną, dotyczą nie tylko osobistych spraw jej uczestników, lecz całej wspólnoty. Całe zgromadzenie jest podmiotem modlitwy i całe jest także jej obiektem. Boże wsparcie konieczne jest bowiem zarówno poszczególnym wiernym, jak ich nadprzyrodzonej rodzinie. Dzięki Eucharystii komunie kościelna wzmacnia się, staje się bardziej odporna na przeciwności i bardziej wytrwała w realizacji misji apostolskiej.

Obecność osób z niepełnosprawnością wymaga uwzględnienia specyfiki ich życia, potrzeb i oczekiwań w budowaniu komunii kościelnej. Współczesny trend zmierzający do pełnej integracji społecznej tych osób wymaga znacznego zaangażowania wspólnoty ludzkiej, ponieważ przyjmuje się, że ograniczenia wynikające z niepełnej sprawności mają być rekompensowane wynikami aktywności sprawnej części społeczeństwa. Oznacza to dostosowanie ustawodawstwa, organizacji życia publicznego i likwidacji barier uniemożliwiających uczestnictwo w życiu społecznym¹².

Takie postępowanie odnosi się także do Kościoła, który powinien dostosować swoje życie i instytucje do uwarunkowań i potrzeb ludzi z niepełnosprawnością. Komunie kościelna, mająca wzór w Eucharystii, wymaga uwzględnienia obecności takich osób i wyjścia im naprzeciw. W tym dziele uwidacznia się zwłaszcza wychowawcza rola Eucharystii. Uzdalnia ona sprawnych i nie w pełni sprawnych wierzących do praktykowania dziękczynienia, prześlągnięcia i prośby dla budowania komunii kościelnej i realizacji jej posłannictwa. Budowanie komunii z osobami z niepełną sprawnością wymaga w pierwszej kolejności dostrzeżenia ich obecności. Takie osoby, ze względu na posiadane ograniczenia, nierzadko dystansują się od uczestnictwa w celebracjach eucharystycznych i w życiu Kościoła. Wynika to nie tylko z zewnętrznych barier istniejących w instytucjach i obiektach kościelnych, lecz także z oporów wewnętrznych, jakie posiadają. Pozostawanie w dystansie do Kościoła jest uwarunkowane tymi samymi okolicznościami, co dystansowanie się od społeczeństwa i aktywnego uczestnictwa w jego życiu.

Barriere psychiczne są udziałem także sprawnej części wierzących Kościoła. Widzący osoby z niepełną sprawnością na celebracjach eucharystycznych i innych formach aktywności religijnej nierzadko nie potrafią obchodzić się z nimi i wyjść naprzeciw ich potrzebom i oczekiwaniom. Otwarcie z miłością na innych i gotowość

¹¹ Jan Paweł II. *Encyklika Ecclesia de Eucharistia o Eucharystii w życiu Kościoła* (17.04.2003) [dalej: EE] p. 40.

¹² D. Lipiec. *Przeciwdziałanie marginalizacji niepełnosprawnych w życiu wspólnotowym Kościoła*. „Polonia Sacra” 22:2018 nr 4 s. 142-144.

niesienia im pomocy, jakie daje Eucharystia, pomaga wydobywać pokłady dobra w sercach jednych i drugich, a konsekwencji przełamywać niepewność i obawy. Eucharystia zdolna jest także do przełamywania niechęci i uprzedzeń, jakie noszą w sobie zarówno sprawni, jak i obarczeni niepełnosprawnością członkowie Kościoła. Umożliwia ona dostrzeganie godności osoby z niepełną sprawnością, jej afirmację i podjęcie aktywności dla jej dobra. Podobnie Eucharystia umacnia takie osoby do wyjścia ku ludziom sprawnym: do dostrzegania u nich dobrej woli, ukazywania im specyfiki własnej niepełnosprawności i uczenia udzielania odpowiedniego wsparcia.

Coraz mniejszym zainteresowaniem ze strony osób z niepełną sprawnością cieszą się inicjatywy pastoralne adresowane do nich w ramach duszpasterstwa nadzwyczajnego. Jedną z najważniejszych jego form była Msza św. celebrowana w ramach spotkań systematycznych i okolicznościowych. Wraz z aktualnymi trendami osoby z niepełnosprawnością, zwłaszcza młode, coraz rzadziej uczęszczają na takie spotkania, uważając, że mogą one przyczyniać się do powstawania swego rodzaju getta dla nich poprzez utrzymywanie ich we własnym kręgu. Przyzwyczajeni jednak do takiej formy duszpasterstwa, zwłaszcza starsi ludzie z niepełną sprawnością, chętnie z niej korzystają. Tam realizują swoje potrzeby religijne i tam budują wspólnotę Kościoła. Przez spotkania duszpasterskie włączają się w diecezję i Kościół powszechny. Eucharystia odgrywa w tym procesie znaczącą rolę, budując wspólnotę takich osób jako podobnych sobie i ludzi z nimi związanych, udzielających sobie nawzajem wsparcia duchowego, psychicznego i materialnego. Wzrost pomocy niepełnosprawnych dla niepełnosprawnych jest ważny, ponieważ współcześnie bywa on pomijany na rzecz wsparcia sprawnych dla niepełnosprawnych i aktywizacji niepełnosprawnych do uczestnictwa w społeczności sprawnych, która ma się stać wspólnotą jednych i drugich¹³. Eucharystia celebrowana w ramach duszpasterstwa nadzwyczajnego motywuje i uzdalnia do samopomocy, przeciwstawiając się współczesnym trendom zmierzającym do ignorowania niektórych aspektów życia z niepełną sprawnością.

3. CELEBRACJA EUCHARYSTII WE WSPÓLNOCIE Z OSOBAMI Z NIEPEŁNĄ SPRAWNOŚCIĄ

Celebrowanie Eucharystii z osobami z niepełną sprawnością można rozpatrywać w dwóch sytuacjach: gdy odbywa się ono w warunkach duszpasterstwa zwyczajnego oraz w ramach duszpasterstwa nadzwyczajnego. W pierwszej sytuacji sprawowanie Mszy św. i inne formy kultu eucharystycznego odbywają się razem z innymi wiernymi, zazwyczaj we wspólnotach parafialnych. Duszpasterstwo zwyczajne

¹³ A. Żywczok. *Postawa miłosiernej sprawiedliwości wobec osób niepełnosprawnych*. W: *Etyczne i duchowe potrzeby osób niepełnosprawnych*. Red. R. Buchta, K. Sosna. Katowice 2007 s. 67-69.

w parafii dedykowane jest wszystkim wierzącym. Uwzględnia się w nim powszechne potrzeby religijne parafian, w mniejszym stopniu akcentując specyfikę ich życia. Bierze się jednak pod uwagę potrzeby i oczekiwania osób w różnym wieku, stanie życia, kondycji fizycznej i duchowej¹⁴. Wśród nich znajdują się także osoby z niepełnosprawnością, które zapraszane są do uczestnictwa w celebracjach eucharystycznych na takich samych zasadach, co inni parafianie.

O drugiej sytuacji mówimy wówczas, gdy kult Eucharystii jest sprawowany w ramach duszpasterstwa nadzwyczajnego. Odbywa się on w stosunkowo nielicznych grupach osób zgromadzonych wokół niepełnosprawności. Należą do nich zarówno osoby z niepełną sprawnością, jak i ich bliscy: rodziny, przyjaciele, wolontariusze i inni ludzie związani z tym środowiskiem. Wszystko, co składa się na celebracje eucharystyczne, jest sprofilowane pod kątem potrzeb i oczekiwań osób niepełnosprawnych.

W celebracjach eucharystycznych z osobami z niepełnosprawnością zwraca się uwagę najczęściej na dwa zasadnicze problemy: na dostosowanie przestrzeni liturgicznej i sposobu sprawowania liturgii do uwarunkowań takich osób oraz na ich aktywne włączenie w celebracje eucharystyczne. Aktywność rozumiana jest tu jako wykonywanie funkcji liturgicznych.

W duszpasterstwie zwyczajnym od dawna istotne było dostosowanie przestrzeni liturgicznej do potrzeb osób z niepełnosprawnością. Zrobiono w tym względzie także wiele udogodnień; niektóre z nich wymusiły przepisy państwowe, jak zbudowanie podjazdów dla wózków przy wejściu do kościoła lub innych urządzeń umożliwiających pominięcie schodów wewnątrz obiektów kościelnych. Podobną rolę pełnią windy, z których korzystają również osoby starsze. Zwraca się jednak uwagę na konieczność dostosowania wnętrza kościelnych do uwarunkowań ludzi z innymi rodzajami niepełnosprawności. Potrzebne takie aranżowanie dekoracji, aby nie narażały one niewidomych na zderzenie się z nimi – chodzi tu o częste zmiany dekoracji lokalizowanej w różnych miejscach, do czego jest się im trudno przyzwyczaić. Podobny problem związany jest ze zbyt niskim zawieszaniem przedmiotów, przez co niewidzący uderzają w nie górnymi częściami ciała¹⁵.

Innym problemem jest umożliwianie niesłyszącym zajmowanie takiego miejsca w kościele, z którego mogą widzieć celebransa i czytać z jego ust. Rzadko się zdarza, aby w duszpasterstwie parafialnym korzystano z tłumaczy języka migowego. Dzieje się tak tylko w wyjątkowych sytuacjach, zazwyczaj podczas uroczystości okolicznościowych. Z tego powodu osoby z uszkodzonym słuchem uczestniczą w liturgii, czytając z ust celebransa i w ten sposób pobierają treści.

¹⁴ T. Wielebski. *Dzień Pański w życiu katolików w Polsce. Studium pastoralnoteologiczne*. Warszawa 2013 s. 96-103.

¹⁵ I. Celary. *Kształtowanie postaw duchowych i liturgicznych u dzieci niepełnosprawnych*. W: *Dialog z osobami niepełnosprawnymi. Materiały konferencyjne*. Red. Z. Brzezinka. Katowice 2007 s. 52-56.

Rzadko zdarza się również, że w kościołach jest wydzielona przestrzeń dla osób o specyficznych uwarunkowaniach. Są to osoby, które ze względu na często sprężoną niepełnosprawność zachowują się w sposób, który rozprasza innych uczestników liturgii. Mogą one zachowywać się głośno, wydawać dźwięki inne niż pozostali obecni. Nie wynika to z ich złej woli, lecz z uwarunkowań fizycznych i psychicznych. Takie swoiste zachowania są ich indywidualnym sposobem przeżywania *sacrum*. Podobnej przestrzeni oczekują także osoby nadwrażliwe na hałas lub światło albo takie, które źle znoszą obecność w większych zgromadzeniach. Należy jednak zauważyć, że obecność takiej dodatkowej przestrzeni w kościele spotkała się z krytyką. Zarzucano, że uczestnictwo w liturgii w takiej przestrzeni sprzyja powstawaniu swego rodzaju getta dzielącego wierzących i utrudniającego osobom z niepełną sprawnością integrację społeczną i eklezjalną.

W ostatnich dziesięcioleciach można zauważyć zwiększającą się liczbę osób z niepełną sprawnością aktywnie zaangażowanych w sprawowanie Eucharystii. Osoby takie częściej są ministrantami, lektorami, angażują się w chóry i schola parafialne. Ma to związek ze zwiększoną aktywnością takich ludzi w przestrzeni publicznej i osławianiem się innych z ich obecnością. Ośmielone przychylnym nastawieniem społecznym osoby z niepełnosprawnością chętniej również biorą aktywny udział w liturgii. Takich osób nie jest jednak wiele, chociaż wynika to – jak się wydaje – nie tyle z niepełnosprawności, co ze stosunku do Kościoła.

Nieco inaczej sytuacja dostosowania przestrzeni liturgicznej i zaangażowania w sprawowanie kultu eucharystycznego przedstawia się w duszpasterstwie nadzwyczajnym. W Polsce osobom z różnorakimi rodzajami niepełnosprawności dedykowano odpowiednie rodzaje duszpasterstwa katedralnego. Są one dostosowane do potrzeb i oczekiwań takich osób, uwzględniają specyfikę ich życia osobistego, rodzinnego, społecznego i religijnego. Wnętrza kościołów i kaplic dostosowane są do ograniczeń, jakie mają takie osoby, w zależności od rodzaju i stopnia niepełnosprawności. Spotkania duszpasterskie, których częścią jest Msza św. oraz nabożeństwa z wystawieniem Najświętszego Sakramentu, mają – poza religijnym – spełniać także inne cele, takie jak: aktywizacja i szeroko rozumiana rehabilitacja takich osób, ich wzajemne poznawanie się, integracja w ramach środowiska, wymiana doświadczeń między ich rodzinami i bliskimi, prowadząca do wzajemnego wspierania się w trosce o osoby z niepełnosprawnością. W takiej atmosferze łatwiej jest o aktywne uczestnictwo w liturgii, ponieważ ciężar krytyki ze strony obecnych nie jest odczuwalny lub w bardzo niewielkim stopniu. Łatwiej jest również ludziom niepełnosprawnym i ich bliskim zdecydować się służyć do Mszy św., czytać czytania, śpiewać psalm, przewodniczyć śpiewom lub pomagać tym, którzy mają trudność z osobistym zaangażowaniem.

Uczestnictwo w celebracjach eucharystycznych w ramach duszpasterstwa nadzwyczajnego napotyka również na trudności. Poza problemem związanym ze współczesną tendencją odchodzenia od duszpasterstw katedralnych,

dedykowanych osobom z niepełną sprawnością na rzecz ich integracji społeczno-eklezjalnej, znacząca trudność wynika ze zróżnicowanego stopnia rozwoju tych form działalności pastoralnej. Niektóre rodzaje duszpasterstwa rozwinięte są lepiej, co wynika z ich historii i tradycji, inne z kolei cechują się słabą aktywnością. Można twierdzić, że im bardziej złożona jest niepełnosprawność i im głębszy jest jej stopień, tym osoby takie w mniejszym stopniu objęte są działalnością pastoralną. Dotyczy to także osób ze sprzężoną niepełnosprawnością.

Zróżnicowanie w stopniu rozwoju działalności duszpasterskiej zauważalne jest także ze względu na jego umiejscowienie. W niektórych diecezjach poszczególne rodzaje duszpasterstwa kategoriałnego rozwinięte są lepiej niż w innych. Wynika to z różnych względów, wśród których można wymienić m.in. przygotowanie duszpasterzy czy ich obciążenie dodatkowymi obowiązkami. W aktualnych uwarunkowaniach działalności pastoralnej Kościoła w Polsce trudno jest podnieść poziom duszpasterstwa nadzwyczajnego dedykowanego ludziom z niepełnosprawnością, ponieważ priorytety działalności dotyczą innych grup wierzących.

Walorem duszpasterstwa nadzwyczajnego jest także formacja liturgiczna osób z niepełną sprawnością. Dzięki niej mogą one aktywnie uczestniczyć w kulcie Eucharystii nie tylko we własnym środowisku, wiele z nich angażuje się bowiem w działalność liturgiczną parafii. Na spotkaniach duszpasterskich zdobywają one odpowiednie umiejętności, mają formację duchową i intelektualną, a także zdobywają motywację do aktywnego uczestnictwa w Mszy św. i nabożeństwach eucharystycznych.

4. EUCHARYSTIA A FORMACJA APOSTOLSKA OSÓB Z NIEPEŁNĄ SPRAWNOŚCIĄ

Eucharystia daje chrześcijaninowi nowe życie. Jego nowość polega na przeniesieniu ludzkiej egzystencji na płaszczyznę nadprzyrodzoną i w ten sposób umożliwieniu człowiekowi życia w wymiarze całościowym – naturalnym i nadnaturalnym. Dawanie życia ma charakter permanentny. To, co zostało zapoczątkowane w akcie chrztu, jest nieustannie rozwijane i pogłębiane przez Eucharystię. Szczególny wyraz znajduje w momencie przyjmowania Komunii Świętej. Jest to szczytowy moment udzielania człowiekowi życia i miłości przez Boga, który jest przeżywany przez przyjmującego nie tylko na płaszczyźnie wiary, ale także na sposób zewnętrzny, któremu towarzyszą głębokie uczucia i emocje. Jednakże Komunia Święta ma charakter trwały. Wierzący pozostaje w niej „na stałe”, ponieważ jej wpływ, określany jako łaska uświęcająca i uczynkowa, trwa w nim.

Treścią komunii Boga z człowiekiem jest miłość, którą obdarzają się oni wzajem. Charakteryzuje się ona dążeniem do dzielenia się nią. Osoba obdarzona miłością pragnie dzielić się nią z innymi. Dzielenie się miłością oznacza zarówno

informowanie innych o radości, jaka płynie z miłości, jak i obdarzanie ich tą miłością. To pragnienie wynika z wewnętrznej potrzeby człowieka, by z miłością wyjść „poza siebie” i ukazywać ją „na zewnątrz”. Ukazując innym miłość Boga, chrześcijanin wskazuje na Niego samego jako na jej dawcę i źródło. Przenosi wówczas uwagę innych z siebie na Boga, dając tym samym świadectwo miłości samą swoją obecnością. Papież Benedykt XVI, opisując takie działanie Najświętszego Sakramentu, zaakcentował, że Eucharystia uzdalnia człowieka do dawania świadectwa Bogu i Jego miłości¹⁶.

Świadectwo miłości Boga do człowieka jest szczególnie cenne w przypadku osób z niepełną sprawnością. W oczach wielu ludzi miłość człowieka z niepełnosprawnością do Boga uchodzi za trudną, a dla wielu jest ona niemożliwa do zrozumienia. Są to ludzie, którzy fakt niepełnosprawności uważają za Bożą pomyłkę lub akceptowanie przez Niego zła i nieszczęścia. Ludzie ci nie mogą lub nie chcą uznać, że wystąpienie niepełnosprawności nie przeczy Bożej miłości do człowieka, a osoby nią obarczone są adresatami Jego szczególnej miłości. Z tego powodu świadectwo Bożej miłości osoby z niepełną sprawnością jest wyjątkowo wyraziste, ponieważ nie tylko przykuwa uwagę, ale także jest zdolne głęboko poruszać serca i sumienia. Niektórzy komentatorzy obserwujący osoby z niepełną sprawnością praktykujące życie eucharystyczne są skłonni uważać takie postępowanie za ucieczkę w religijność od trudnej rzeczywistości. Do pogłębiania komunii z Bogiem przez Eucharystię wezwani są jednak wszyscy wierzący, bez względu na kondycję fizyczną lub psychiczną. Komunia z Bogiem nie ma na celu uciekania od świata, lecz przenoszenie jej na rzeczywistość ziemską, czyli uświęcanie świata Bożą obecnością¹⁷.

Eucharystia dająca impuls do dawania świadectwa ma dla osób z niepełną sprawnością duże znaczenie. Wewnętrzny imperatyw, jaki odczuwają, pozwala im wyjść poza własną osobę, także poza krąg rodziny i przyjaciół, którzy ją akceptują i rozumieją, ku ludziom nie w pełni rozumiejącym ich sytuację, a także Bożą ekonomię zbawienia. Dzięki Eucharystii osoby z niepełnosprawnością nabierają wewnętrznego przekonania o konieczności dzielenia się miłością Boga i zapraszania do komunii z Nim innych ludzi. Nabierają pewności, że ich działanie ma sens, wartość i znaczenie, zwłaszcza dla ludzi dystansujących się od Boga. Eucharystia dodaje im również odwagi do dawania świadectwa.

Eucharystia nadaje dynamikę świadectwu osób z niepełną sprawnością¹⁸. Świadectwo obecności jest podstawą ich zaangażowania apostolskiego. Dzięki umocnieniu otrzymywanemu w Komunii Świętej dają one następnie świadectwo

¹⁶ SC 85.

¹⁷ D. Lipiec. *Świadectwo życia chrześcijańskiego osób starszych, chorych i niepełnosprawnych*. W: *Świadectwo w służbie ewangelizacji*. Red. W. Przygoda. Lublin 2012 s. 220-226.

¹⁸ SC 84.

słowa. Dzieje się tak często dzięki naturalnej ciekawości ludzi z otoczenia, których przyciągają swoją postawą. Osobom niepełnosprawnym stawia się pytania o przyczynę wewnętrznej dynamiki i nadziei, które na zewnątrz są postrzegane jako radość i optymizm. Są to w istocie pytania o Boga będącego źródłem nadprzyrodzonej miłości i nadziei oraz dynamizmu życiowego.

Dynamika apostołska nadawana przez Eucharystię osobom z niepełnosprawnością prowadzi ku dawaniu świadectwa przez czyny. Jest to świadectwo życia chrześcijańskiego, które takie osoby wiodą dzięki Bożemu wsparciu, a także podejmowanie inicjatyw apostołskich. Obie formy apostołstwa realizowane przez takie osoby są cenne przez swoją wyrazistość i zdolność do poruszania innych ludzi. Wynika to w dużej mierze także z samej natury niepełnosprawności. Przekraczanie barier daje wielu obserwatorom impuls do refleksji, a następnie do działania. Świadectwo życia chrześcijańskiego, od którego coraz więcej osób odchodzi, przyjmując model życia konsumpcyjnego, jest poruszające i skłania do wielorakich porównań¹⁹.

Również zaangażowanie apostołskie osób z niepełną sprawnością praktykujących życie eucharystyczne jest uważane za ważne i potrzebne. Apostołstwo w środowisku zamieszkania, pracy i spędzania czasu wolnego wyzwala dobro u innych osób. Należy także zauważyć, że dobro okazywane przez chrześcijan jest nierzadko postrzegane jako naiwność i wykorzystywane przeciwko nim. W sytuacji osób z niepełnosprawnością dobro świadczone przez nie rzadziej jest traktowane w ten sposób. Taka postawa odbierana jest bardziej jako krzywdzenie człowieka, który jest słabszy i nie jest zdolny do skutecznej obrony.

Eucharystia daje także impuls i dynamizm podejmowaniu apostołstwa wspólnotowego przez osoby z niepełną sprawnością. Ta forma apostołstwa, wiążąca się z dodatkowym wysiłkiem ze strony chrześcijanina, wymaga silnej motywacji i wsparcia. Takie wsparcie wierzący otrzymują ze strony wspólnot, w które się angażują. Konieczna jest jednak pomoc nadprzyrodzona, stojąca u źródła działalności wszystkich apostołujących. Jest nią łaska Boża, która płynie z Eucharystii przez nich przyjmowanej.

Papież Benedykt XVI nauczał, że Eucharystia jest treścią apostołstwa katolickiego. Według niego Eucharystię należy rozumieć przede wszystkim jako miłość Boga do człowieka²⁰. Świat współczesny, który wykazuje braki miłości i jej pragnie, w istocie potrzebuje Eucharystii i miłości, jaką ona ze sobą niesie²¹. Jest to miłość wzajemna między Bogiem a człowiekiem, rozprzestrzeniająca się następnie

¹⁹ J. Górczyński. *Posługiwanie dojrzałą formą uczestnictwa w liturgii*. W: *Zgromadzeni na Świętej Wieczerzy. Zeszyt teologiczno-pastoralny*. Red. J. Bartoszek, R. Chromy, K. Piechaczek. Katowice 2020 s. 73-74.

²⁰ SC 84.

²¹ EE 33.

na relacje międzyludzkie. Tak rozumiana Eucharystia jest treścią głoszoną przez wszystkich wierzących, także przez osoby z niepełną sprawnością.

ZAKOŃCZENIE

Duszpasterstwo osób z niepełną sprawnością opiera się na przekonaniu, że są one obdarzone ludzką godnością i są dziećmi Bożymi, stworzonymi na Jego obraz i podobieństwo. Przyjmowanie Eucharystii jeszcze bardziej upodabnia je do Ojca poprzez uczestnictwo w Jego życiu. Skutkuje ono również pogłębianiem Bożej miłości w wierzącym i coraz głębszym zanurzaniem się w tajemnicę zbawienia dokonaną w Jezusie Chrystusie. Uczestnictwo w celebracjach eucharystycznych pogłębia więzi ludzi z niepełnosprawnością z członkami wspólnoty kościelnej i bardziej otwiera na wzajemną wymianę dóbr duchowych i materialnych. Komunia Święta uzdalnia ich do dawania świadectwa wierze, nadziei i miłości, a także daje impuls do działalności apostołskiej.

Nauczanie Kościoła wskazuje, że istotną częścią duszpasterstwa osób z niepełnosprawnością powinna być formacja eucharystyczna. Prowadzi ona do pogłębiania ich więzi z Bogiem, ze wspólnotą wierzących i jest podstawą rozwoju duchowego. Konieczna jest także formacja ogółu wiernych, aby potrafili budować wspólnotę z takimi osobami i dawać im wielorakie wsparcie.

BIBLIOGRAFIA

- Benedykt XVI: *Adhortacja apostolska Sacramentum caritatis*. Wrocław: TUM 2007.
- Bryl D.: *Miłość jako naczelną zasadą życia chrześcijańskiego*. W: *Bądźmy świadkami nadziei. Kościół niosący Ewangelię nadziei*. Red. S. Stułkowski. Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech 2009 s. 176-190.
- Celary I.: *Kształtowanie postaw duchowych i liturgicznych u dzieci niepełnosprawnych*. W: *Dialog z osobami niepełnosprawnymi. Materiały pokonferencyjne*. Red. Z. Brzezinka. Katowice: Kuria Metropolitalna Wydział Katechetyczny 2007 s. 51-57.
- Chudy W.: *Sens życia a sens trudu. U podstaw rozważań problemu sensu życia osób niepełnosprawnych*. W: *Osoby niepełnosprawne w życiu społeczeństwa i Kościoła*. Red. A. Bartoszek, D. Sitko. Tarnów: Biblos 2003 s. 31-45.
- Czaja A.: *Kościół jako komunია*. *Podstawowe elementy eklezjologii communio*. W: *W komunii z Bogiem. Kościół domem i szkołą komunii*. Red. S. Stułkowski. Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech 2010 s. 141-166.
- Górzyński J.: *Posługiwanie dojrzałą formą uczestnictwa w liturgii*. W: *Zgromadzeni na Świętej Wieczerzy. Zeszyt teologiczno-pastoralny*. Red. J. Bartoszek, R. Chromy, K. Piechaczek. Katowice: Instytut Gość Media 2020 s. 71-80.
- Jan Paweł II: *List apostolski Dominicae cenae o tajemnicy i kulcie Eucharystii*. W: *Wybór listów ojca świętego Jana Pawła II*. Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM i Wydawnictwo M 1997 s. 33-30.

- Jan Paweł II: *List apostolski Salvifici doloris o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia*. W: *Wybór listów ojca świętego Jana Pawła II*. Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM i Wydawnictwo M 1997 s. 39-79.
- Jan Paweł II: *Encyklika Ecclesia de Eucharistia*. Poznań: Pallottinum 2003.
- Kamiński R.: *Duszpasterstwo*. W: *Leksykon teologii pastoralnej*. Red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2006 s. 201-209.
- Lipiec D.: *Przeciwdziałanie marginalizacji niepełnosprawnych w życiu wspólnotowym Kościoła*. „Polonia Sacra” 22:2018 nr 4 s. 135-150.
- Lipiec D.: *Świadectwo życia chrześcijańskiego osób starszych, chorych i niepełnosprawnych*. W: *Świadectwo w służbie ewangelizacji*. Red. W. Przygoda. Lublin: Wydawnictwo KUL 2012 s. 211-228.
- Malina A.: *Niepełnosprawni w przekazie biblijnym*. W: *Osoby niepełnosprawne w życiu społeczeństwa i Kościoła*. Red. A. Bartoszek, D. Sitko. Tarnów: Biblos 2003 s. 46-62.
- Migut B.: *Eucharystia sakramentem chrześcijańskiej inicjacji – dopełnieniem chrześcijańskiego wtajemniczenia (KKK 1322)*. W: *Wielka tajemnica wiary. Zeszyt teologiczno-pastoralny*. Red. J. Bartoszek, R. Chromy, K. Piechaczek. Katowice: Instytut Gość Media 2019 s. 53-76.
- Wielebski T.: *Dzień Pański w życiu katolików w Polsce. Studium pastoralnoteologiczne*. Warszawa: Inicjatywa Praska DIAK DW-P 2013.
- Żywczok A.: *Postawa miłosiernej sprawiedliwości wobec osób niepełnosprawnych*. W: *Etyczne i duchowe potrzeby osób niepełnosprawnych*. Red. R. Buchta, K. Sosna. Katowice: Księgarnia św. Jacka 2007 s. 69-69.

Streszczenie: Duszpasterstwo osób z niepełną sprawnością, jako zorganizowana działalność zbawcza Kościoła, oparte jest na podstawach biblijnych i teologicznych. Jedną z podstaw teologicznych jest Eucharystia. Jako Komunia św. buduje ona wspólnotę osób z niepełnosprawnością z Bogiem, przyczyniając się do pogłębiania osobistych więzi z Nim na gruncie wiary. Przyczynia się ona do budowania komunii kościelnej, zacieśniając relacje między wierzącymi poprzez pogłębianie miłości braterskiej. Eucharystia stoi także u podstaw apostolstwa takich osób. Jest ona źródłem motywacji do dawania świadectwa wiary, dodaje odwagi i siły w realizacji dzieł apostolskich. Ze strony duchownych i innych osób zaangażowanych w duszpasterstwo osób z niepełną sprawnością konieczne jest udzielanie im wszelkiego wsparcia w realizacji ich powołania i posłannictwa. Wsparcie to jest konieczne również w ich uczestnictwie w kulcie Eucharystii

Słowa kluczowe: duszpasterstwo osób z niepełną sprawnością, Eucharystia, niepełnosprawność, duszpasterstwo nadzwyczajne, podstawy duszpasterstwa.